

# „КРИТИКА И ЕСТЕТИКА“ от ПЕНЧО ДАНЧЕВ

Изд. „Български писател“, 1970 г., 324 стр.

В творческата биография на един критик не всяка от неговите книги може да го характеризира най-добре, да покаже най-верните и силни страни на неговия талант. Самата негова творческа практика често пъти го изправя пред разрешаването на литературни проблеми, не най-близки до виждането и същността му. Нерядко можем да срещнем в краткия показалец за издадените книги от критика творби, които не носят доказателства за неговата прозорливост, показват как редица схващания и оценки са отречени от времето.

И може би поради това, колко само значимо е за литературата и литературната критика появяването на цялостна книга, в която повечето от събраните в нея статии да имат „непроменлива“ стойност, да ни очертаят убедително и открояващо автора. Без да има изчерпващо значение за творческата дейност на Пенчо Данчев, неговата последна книга „Критика и естетика“ е именно от тези произведения, които носят в значителна степен характерното за критическия му талант, вярно представят търсенията му на буден и отзивчив критик, подчертават редица важни наблюдения за съвременния литературен процес.

Още самото заглавие на книгата ни говори доста красноречиво както за нейното съдържание, така и за предпочитанията и насочеността на този автор. Пенчо Данчев твърде често разработва в своите статии проблемите на съвременната българска поезия. Неотдавна той публикува портрети на Иван Давидков и на Лиана Даскалова в „Литературен фронт“, често участва в творчески дискусии и разговори. За него по-малко се отнася трайният упрек към нашите видни критици, че са се откъснали от текущата литературна продукция и често са чужди на парливите ежедневи въпроси на „литературната кухня“.

Пенчо Данчев обича да пише за поетите и поезията. Явно на него му допада чувствителният отклик на поетовото сърце на действителността. Сам той като критик е отзивчив към възникващите проблеми от

нашия литературен живот и не се откъсва от съвременната лирическа продукция.

Свързаността на Пенчо Данчев с най-новите явления на поезията си има определено подчертано обяснение. Тя е заложена в самата му критическа позиция на марксист. С верен партийен критерий мери той градусите на поетическите вълнения, търси будното гражданско съзнание и социалната характеристика на стиховете. В значителна степен се интересува от прогресивно-гражданската насоченост в развитието на разглеждания автор. За подхода му към поезията говори и встъпителната статия на неговата книга: „Поезия на гражданския патос“. Накратко критикът проследява характерните моменти в развитието на нашата поезия и главно нейните наследствени черти.

Макар и на места доста констативен, Пенчо Данчев прави вярна обобщена характеристика на развитието на българската поезия. Той се стреми лаконично да подчертае онези разностранни богати и ярки линии на развитие, които най-силно доказват плодотворното свързване на творчеството с борбата, с живия живот, с действителността. Него го привлича тая неотклонимост, за да нашата поезия от съдбата на народа и родната земя. Редица поколения поети са защищавали истински своя талант чрез вярната служба на общото дело, на върховния възход напред.

И като излиза от тая обобщаваща мисъл за силния граждански патос на българската поезия, авторът на „Критика и естетика“ разглежда творчеството на редица наши поети, за да докаже чрез силата на анализа и критическите наблюдения своята поезия и творческа теза.

Показатели са поетите, привлекли неговото внимание: Никола Фурнаджиев, Атанас Далчев, Веселин Ханчев, Веселин Андреев, Пенчо Пенев, Петър Караангов, Андрей Германов и Любомир Левчев. Безспорно това са имена, доказали творческите си заложби и защитили талантливо и умно своето призвание. Във възходящата линия на приемственост и развитие критикът набелязва постепенно проблемите не само в индивидуалното творчество, но и на цялата поезия. Това е отличителна черта на критиката на Пенчо Данчев. Той раз-

глежда събития и явления в тяхната единност и многоизмерност, никога не открива едно творчество или съдбата на даден творец от общия поток на движение. На него му е абсолютно чуждо артистичното самонаслаждение от литературния любимец, не обича да се самозатваря с предпочитаните избраници от писателския „колектив“. Неслучайно и Пенчо Данчев беше този критик, който се изправи с истинска острота и назидателност срещу някои критици от по-младото поколение, като не можа да възприеме техния артистизъм и критическо епигуристство.

Познавайки истинските предназначения на своята дейност, Пенчо Данчев с гражданска убедителност и смелост продължава да защитава изпитаните в класовите битки характерни черти на партийната критика — бойкост, гражданска и класова единност, партийна целеустременост. Самата натура на Пенчо Данчев е лишена от всякакви самоизмамни външения и мимолетни трепети пред „избранниците“ на литературата, всякакъв субективизъм и идеализъм са му непривични. Той не може да подкрепи едно критическо дарование, което обича не само трезво да анализира, но и да се вживява до самонаслаждение от обичаните автори. Не може да намери близост в критическата елегантност и възторженост на Здравко Петров или в есенизма и стремежа за себепоказване в статите на Кръстьо Куюмджиев, Тончо Жечев и др.

Пенчо Данчев търси характерното в „общото“, анализира индивидуалните черти винаги върху обществения фон, там, където поетическото творчество може най-пълно и истински да покаже своята смисленост и ценност. Ако един поет не възбужда множеството, ако той не намира вдъхновение за своята муза в социалната раздвиженост на времето, то критикът наистина има сериозни възражения.

Затова и критическата „палитра“ на Пенчо Данчев не е твърде богата, разнообразна, привлекателна. Той не обича „отклоненията“, емоционалните изблици почти липсват от трезвия конкретен анализ. За неговата критика са характерни повече публицистико-полемичните елементи, съпоставките между отделните творци, съдържащото проследяване на едно творческо развитие. Ако се вгледаме по-внимателно в разглеждането на избраните от него автори, не можем да не забележим, че това са творци, които в „божественото си опиянение“ не познават самозабрава. Разсъдителността, философското осмисляне на нещата надделява над емоционалния изблик и акварелния светъл пейзаж.

Затова може би портретите за Петър Караангов, Пенчо Пенев и Никола Фурнаджиев не са между най-доброто в книгата му. Въпреки верните оценки и наблюдения Пенчо Данчев остава в значителна

степен извън творческата същност на литературния талант. За него всеки „унес“ изправя твореца пред опасност от откъсване от действителността. Той обича онези творчески моменти, в които размисълът прониква във вътрешната страна на нещата, проникновено съзира „тайните“ на битието и философски мъдро обяснява света.

В „Поезия на пресътворения свят“ критикът разглежда въздухавото творчество на Веселин Ханчев именно в тая цялостна позиция за търсене на красотата в съвременния свят мъдро, умно. Критикът вярва в домогванията на човешкия разум и го търси в обобщеността на поетическите внушения.

На него му допада и Далчевата поезия с измъчващите твореца въпроси, с хуманизма и остротата на мислите. На Пенчо Данчев проблемите на личността, потискана в тежките условия на капиталистическия свят, са нужни за очертаване на една по-ярка идейно-художествена съпоставка при сравняването на отделните лирически герои. Идеино-нравственият паралелизъм още по-изпълващо доказва силата на мъжествеността и смел борец пред размишляващия, но откъснат от живота човек. Поезията на Атанас Далчев е близка на критика със сложността на поставените проблеми и дълбочината на размисъла, но колко повече са раздвижени неговите инвенции, когато пише за Веселин Андреев.

Статията „Творчество, вдъхновено от революцията“ е може би най-пълният, най-цялостният портрет в книгата. Тя е съгрята и от отделните спомени за младостта, когато двамата автори са се запознали. Прокрадващият се лиризмът омекотява критическата строгост и отсеченост в анализите на Пенчо Данчев. Той ни е показал творчеството на Веселин Андреев с цялата негова идейно-емоционална сила и гражданска развълнуваност. Наред с партизанските песни разглежда и публицистиката и публицистичния дар на този творец и точно и ясно характеризира страните на неговия талант. Въобще нерядко в портретите на Пенчо Данчев можем да срещнем въпроса: Кои са най-характерните черти на тази поезия? Той се стреми логически точно и конкретно да обоснове своите догадки и проникновения.

Може би поради това се случва да се натъкнем на неособено удачни сравнения и съпоставки. Така например Пенчо Данчев търси близост между „Нощ“ на Яворов и „Жив съм“ на Веселин Ханчев. На Яворов и понякога и на само посоченото вече стихотворение критикът се позовава и когато пише за Атанас Далчев и Никола Фурнаджиев. Мисля, че твърде трудно е да се намери някаква близост между тези толкова различни поети. Искам да добавя, че критикът често прави уговорки, вярно обяснява различията и все пак самото позоваване на един поет

при разглеждането на толкова други творци на поетическото слово ни говори за известна бедност в сравненията, неоригиналност на изводите.

Пенчо Данчев в статията си за Любомир Левчев „Среща след десет години“ сравнява Левчев с Пенчо Пенев, правейки, разбира се, нужната уговорка. Но не бих се съгласил с една констатация на критика че „Пенчо Пенев е силно патетичен, но не и драматичен, конфликтен поет, като нямам тук пред вид великолената му предсмъртна поема „Дни на проверка“ — една действително драматична изповед.“ Това, което казва Данчев, се нуждае от известно редактиране. Цялата поезия на певица от строителните скелети е пределно драматична, сложна, конфликтна. Докато при Левчев проблемите са в значителна степен стилизирани, с подчертана интелигентска окраска, макар и дълбоки, и силни, то при Пенчо Пенев са очертани по-грубо, натурално, но затова пък по-драматично, по-жизнено... Левчевата драматичност в никакъв случай не надминава тази на поета с ватенката. Просто смятам, че съпоставката в тоя случай не е твърде уместна.

Но независимо от това критикът по своему успява да ни разкрие тайните на творчеството, което разглежда. Неговото проблемно виждане, синтезирано и целенасочено, ни дава възможност да видим повече страни на толкова трудното за разглеждане поетическо майсторство и вдъхновение. Неговата силна и логическа мисъл се проявява не само в тънкия и детайлен анализ, но и когато подхваща проблемата, когато в теоретически аспект поставя нови въпроси на художественото мислене.

Втората част на книгата „Критика и естетика“ обогатява представите ни за този критик и очертава облика му по-цялостно. Тук вече достойнството на неговото заострено виждане изпъкват при навлизането в сложните естетически проблеми, макар че Пенчо Данчев често изхожда от познати положения, не изгражда свои нови концепции. Показателни са и разглежданите от него въпроси: „Действителност — познание — изкуство“, „Дейността на художника“, „Структура на художественото произведение“ и др. Въз основа на богат материал, като се опира често на основните източници на марксизма-ленинизма, Пенчо Данчев прави своите изводи и разработки.

Нашата марксистко-ленинска естетика все още не е отговорила истински на редица важни въпроси от художествената практика. В тази насока има още много какво да се желае. Затова редица от изследванията на Пенчо Данчев обогатяват естетическата ни мисъл, допринасят за по-проникването и точно навлизане в сложния свят на изкуството след солидна марксистко-ленинска подготовка. В студията „Действителност — познание — изкуство“, след като

се спира на наследството на класическия идеализъм, авторът разглежда един от много интересните съвременни проблеми за научно и художествено познание. Той проследява различните мнения за близостта и разликата между тези два вида опознаване на действителността, изтъква прочутата Ленинова мисъл, която днес е истинско класическо определение: „От живото съзърцание към абстрактното мислене и от него към практиката — такъв е диалектическият път на познанието на истината, на познанието на обективната реалност.“ Но критикът-естет не спира дотук. Той търси разликата между научното и художественото познание, очертава сложността на едното и другото и изтъква своеобразието на художествено-естетическото познание.

В своя анализ се спира и на различните тълкувания, които се дават на статията на Белински „Преглед на руската литература за 1847 г.“ от привържениците на тезата, че „науката и изкуството нямат обособени предмети на познание в действителността и че по принцип научно-познавателният и художествено-познавателният процес не се различават“. Пенчо Данчев задълбочено се спира на статията на Белински и вярно разграничава позицията на великия критик от тази на погрешните тълкуватели. В неговия извод проличава и личното отношение, и нужната полемична сила и публицистичност: „Но Белински не би бил велик критик, ако нямаше съзнание за техните относително самостоятелни пътища, средства и цели, ако не виждаше и чувствуваше естетическото своеобразие както на творческия процес, така и на неговия резултат — художествения образ.“

Особено интересен е крайният извод в студията на Пенчо Данчев, след като се е спрял на още два проблема — за същността на художественото познание и творчество. Обобщеният завършек изтъква с теоретическата си обоснованост и цялостност в постановката на автора: „Подчертано творческия характер на художествената дейност (за разлика от други творчески дейности) се състои в това, че при него имаме претворяване на материала на действителността, който сам по себе си няма художествено-естетически характер, в художествено-естетически ценности и (разр. а., П. Д.), които, както подчертах вече, именно като художествено естетически нямат свой прототип в живота.“

В нашия век на технизацията, на постепенно загубващата се емоционалност и естествена хубост под ударите на машинния набег Пенчо Данчев разглежда и въпросите на красивото, на вечното и непреходното в изкуството („Хилядолетна проблема“). Той прославя процеса на зараждане, развитието и обогатяването на естетическото отношение на човека към заобикалящия го природен и обществен свят

и преди всичко се спира на „задълбочаването и усложняването на естетическото чувство, на естетическото мислене на човека“. Правилното марксистко-ленинско тълкуване на проблемите, задълбоченият подход очертават Пенчо Данчев като един от най-сериозните наши критици-естетици днес.

Неговата сериозна подготовка, уменията да съпоставя и извлича изводи, живото тълкуване на факти, изказвания, произведения безспорно правят събраните в последната му книга студии истинска необходимост. Още повече че Пенчо Данчев твърде често използва безмъртните съчинения на Маркс, Енгелс, Ленин. О съвремения в него на редица техни възгледи е особено важен процес в нашата марксистко-ленинска естетика. Свързването с въпросите, които поставя промяната се действителност, е нов творчески проблем пред нашите теоретици. Ценното при Пенчо Данчев е, че той се е стремил при разработката на отделни проблеми да търси връзка със съвременето, със задачите, които имат да разрешават българската литература и изкуство.

Посветил две статии на великия пролетарски вожд: „Художествено-естетическите завети на Ленин“ и „Ленин и подходът към художествено-естетическите ценности“, Пенчо Данчев иска да ни внуши как можем истински да изследваме новите естетически явления, да прилагаме творческия плам и дързост на великите теоретици на революционното учение.

Книгата „Критика и естетика“ в значителна степен показва творческото усвояване на марксистко-ленинската естетика. Пенчо Данчев е показал не само литературна и естетическа култура, правилно е разгледал сложните процеси на литературата, но се е опитал и творчески да подходи към най-трудните и отговорни проблеми на времето.

Стефан Коларов

## „ПОЕЗИЯ, ПРОЗА, КРИТИКА“ от СИМЕОН ХАДЖИКОСЕВ

Изд. „Народна младеж“, 1971, 226 стр.

В своята книга „Поезия, проза, критика“ Симеон Хаджикосев засяга широк кръг проблеми. Заедно с интереса си към съвременната литература той обръща внимание и на въпроси от нашата класика, като се опитва да допълни някои празноти в литературната история и теория.

Разнообразната проблематика, която занимава автора, прави много добро впечатление, защото е изява на богата култура.

Находчивостта и верният поглед на С. Хаджикосев върху литературния процес в миналото и сега подсказват, че това е един автор с възможности. Но неравностойното качество на статиите и рецензиите, поместени в книгата, които съдържат иначе интересни хрумвания и плодотворни идеи, показва, че С. Хаджикосев все още търси себе си и не е успял да открие най-подходящата форма, за да се изяви в такава степен, която напълно да съответствува на духовните му сили. Остава впечатлението, че авторът не може да се съсредоточи за по-дълго време върху отделен проблем и да го разработи в неговата пълнота. Пък и изборът на кратката статия или рецензия съвсем не подхожда на обемността на темите, които критикът подбירה. Тесните рамки на изложение не дават възможност за по-голяма обхватност на проблема и за изчерпателност, а обратно — те заставят автора бегло да разглежда аргументите си по една или друга теза и да подчинява своето изследване на по-ограничени цели. Ето защо преценката за някои писатели той прави само върху впечатленията си от последната книга. Творчеството на М. Недялков се свързва изключително с темата за продължаващата революция. А силата на П. Цонев се търси в използването на хумористичния или пряко сатиричния детайл.

Хаджикосев засяга такъв един голям въпрос, какъвто е въпросът за традицията и новаторството, и очертава елементите на новаторската литературна техника на писателите от средното поколение (Г. Мишев, В. Попов, Д. Вълвев, Л. Дилов, Бл. Димитрова). Друг важен въпрос, на който търси отговор авторът на книгата, е съвременното творческо светоусещане. Наблюденията му са ограничени само в рамките на две произведения от Ивайло Петров и Йордан Радичков.

Макар че книгата носи заглавие „Поезия, проза, критика“, въпросите на критиката са подценени. В центъра на авторското внимание не стои сложната проблематика на съвременната литературна критика, която е призвана днес да бъде активен фактор в развитието на социалистическото изкуство, а се разглеждат само някои особености, свързани с публикации на Васил Колевски, Кръстьо Куюмджиев и Стоян Илиев.

Авторът е трябвало да прояви по-голяма прецизност към материала в книгата, за да се преодолее тезисното поставяне на проблемите, за да се неутрализира вредата от прекаления лаконизъм, който придава на статиите фрагментарен характер.

Недоумение буди фактът, че в книгата си С. Хаджикосев помества две статии със сходно съдържание. Едната от тях — „Орфичност“ и съвременност — заслужава внимание, защото на основата на богат илюстративен материал се показват пораженията, които дилетантството и самоцелният